

**WERELD
WIJZER**

ISRAËL

RONNIE ROKEBRAND

INHOUD

Inleiding	11	De onafhankelijkheid	43
ACHTERGRONDEN	13	De zesdaagse oorlog (1967)	43
Landschap	13	De Jom Kippoeroorlog (1973)	46
De kustvlakte in het westen	13	Van 1973 tot de Golfoorlog	47
Het westelijk bergland	15	De Israëliisch-Palestijnse beginselverklaring van 1993	48
De Jordaanslenk	17	De tweede intifada	50
De Negevwoestijn	21	De routekaart naar vrede	50
Klimaat	22	Oorlog in de Gazastrook	52
Planten en de dierenwereld	22	De toekomst	52
Flora	22	Bestuur en staatsinrichting	54
Fauna	24	Parlementaire democratie	54
Economie	26	De rechterlijke macht	56
Kibboetsen	27	De vlag en de davidster	56
Mosjav shitufi	30	Het volkslied	56
Mosjav ovdjem	30	De mensen die er wonen	57
Mosjava	30	Asjkenazische joden	58
De Histadroet	30	Sefardische joden	58
High-techbedrijven	30	Oosterse joden	58
Economische problemen	31	Karaïeten	59
Historische achtergronden	31	Samaritanen	59
De aartsvaders (ca. 17e eeuw v. Chr.)	31	Israëliische Arabieren en Palestijnen	60
De exodus (ca. 13e eeuw v. Chr.)	35	Bedoeïenen	61
Het koninkrijk Perzische en Griekse overheersing (538-63 v Chr.)	37	Druzen	61
De Romeinse periode (63 v. Chr.-324 n. Chr.)	37	Bahais	62
De Byzantijnse overheersing (313-636)	38	Ethiopische joden	62
De Arabieren en de kruisvaarders (636-1291)	38	Onderwijs	63
De mammelukken en de Turken (1291-1917)	39	Godsdienst	64
De aliyah's en het eerste zionistische congres	40	Jodendom	64
Het Britse mandaat (1922-1948)	41	Islam	67
		Christendom	67
		Cultuurleven	68
		Muziek en dans	68
		Literatuur	69
		Nationale parken	70
		Feesten en festivals	72
		Eten en drinken	74
		Eten	74
		Drinken	76
		Sport	76

PRAKTISCHE INFORMATIE	77		
Voor de reis	77		
Nuttige adressen	77	De Via Dolorosa, de Kerk van het Heilige Graf en de christelijke wijk	142
Benodigde reisdocumenten	77	De Armeense wijk	148
Geld	77	Rondom de muren van de Oude Stad	150
Douane	78	De Zionsberg	150
Klimaat en beste reistijd	79	Het Kedrondal en de Olijfberg	152
Gezondheid	80	Het Tuingraf en het Rockefeller Museum	156
Vervoer naar Israël	80	De Nieuwe Stad	157
Tijdens de reis	82	De wijk Mea Shearim	157
Nuttige adressen	82	West-Jeruzalem	159
Gezondheid	83		
Geld	84		
Overnachtingsmogelijkheden	86		
Vervoer in het land	91		
Van A tot Z	97	Omgeving Jeruzalem	169
Avondleven	97	En Kerem	169
Criminaliteit	97	Kiryat Anavim en Abu Gosh	170
Elektriciteit	98	Latrun	170
Fietstochten	98	De druipsteengrot Soreq	172
Foaien	99		
Fotografie, film en video	100	Tel Aviv	174
Gehandicapten	100	Inleiding	174
Internet en WiFi hotspots	101	Architectuur en kunst	175
Kleding	101	Mode-industrie en winkelen	178
Kranten en tijdschriften	102	De kuststrook	178
Kuuroorden	102	Rondom het Dizengoffplein	179
Landkaarten	105	De Rothschildboulevard	180
Musea	105	Rondom het Shalom Meyer gebouw	181
Openingstijden	105	Het Diaspora-museum	181
Post	106		
Radio en televisie	106	Omgeving Tel Aviv	185
Souvenirs	107	Jaffa	185
Studie- en werkmogelijkheden	108	Bat Yam	188
Taal	109		
Telefoon	110	De zuidelijke kustvlakte	189
Toeristeninformatie	111	Rishon Letzion	189
Tijd	114	Lod	189
		Ramla	193
BEZIENSWAARDIGHEDEN	115	Rehovot	194
Jeruzalem	115	Ashdod	195
Inleiding	115	Ashkelon	197
De Oude Stad	123	Bet Guvrin	199
Muren, poorten en torens	123	De Gazastrook	199
De Tempelberg ofwel Haram			
E-Sharif	131	De noordelijke kustvlakte	201
De Klaagmuur	137	Petah Tiqwa	201
De joodse wijk	139	Herzliya	201
De moslimwijk	141	Shefayim	203

Netanya	203	Belvoir	275
Hadera	206	Safed	276
En Shemer	206		
Sdot Yam	207	Boven-Galilea	279
Caesarea	207	Hazor	279
Maagan Mikhael	211	Het opgravingsgebied	279
Zichron Yaacov	213	Baram	280
Ramat Hanaduv Memorial Gardens	217	Dan	280
Dor	218	De bronnen	280
Nahsholim	218	Metulla	282
Kerem Maharal	219	Het natuurrezervaat	
Nahal Mearot	219	Nahal Iyon	283
Atlit	220	Kibboets Kfar Giladi	283
Kruisvaarderskasteel Atlit	220	Abel Bet Maaka	283
Maapilim Atlit	222		
En Hod	222	De Golanhoogvlakte	284
Nir Etzion	223	Inleiding	284
Isfiya en Daliyat-el-Carmel	224	De Jacobsbrug	286
Haifa	224	Mitzpe Gadot	286
Bet Shearim	233	Banias	286
Akko	233	De waterval Banias	287
De Citadel en omgeving	238	Het kasteel Nimrod	287
Nahariya	241	De berg Hermon	288
Rosh Hanikra	242	Mosjav Neve Ativ	
Montfort	243	Holiday Village	289
		Katzrin	289
		De oude stad Katzrin	289
Beneden-Galilea	244		
Nazareth	244	De Dode Zee	291
De Verkondigingsbasiliek	248	Arad	291
Andere bezienswaardigheden	249	Tel Arad	291
Zippori	250	Arad Park, Yattir-woud en het huis van Judas	295
Kfar Kana	251	Kfar Hanokdim	296
De berg Tabor	251	Sodom	296
Megiddo	253	De Dode Zee Werken	297
Bet Shean	255	Het ravijn Nahal Perazin	297
Het opgravingsgebied	258	De moerassen Kikar Sodom	297
Bet Alpha	260	Newe Zohar	297
Gan Hashlosa National Park	261	En Boqeq (Ein Bokek)	297
Tiberias	261	Massada	298
Hammat	266	En Gedi	305
Tabgha	269	Kibboets En Gedi en de botanische tuin	306
Capernaum	270	En Gedi Spa	308
Korazin	271	Het natuurrezervaat	
Gamla	272	En Gedi	309
En Gev	272	Qumran en de Dode-Zeerollen	310
Kinneret	273	De boekrollen	311
Dooplaats van Yardenit	273		
Hamat Gader	274		
Deganya	274		

De Negevwoestijn	313	Omgeving Eilat	347
Beersheva	313	De Timnavallei	347
De Oude Stad	313	Kibboets Yotvata	350
De Nieuwe Stad	316	Het dierenreservaat	
Tel Beersheva	317	Hai-Bar	350
Het nationale park Eshkol	317	En Netafim, het Rode Ravijn	
De kibboets Lahav	317	en de Maanvallei	351
Beer Shema	317	De Sinai (Egypte)	352
Dimona	319	Aqaba (jordanië)	352
Mamshit	320	Petra (jordanië)	353
Shivta	321		
Kibboets Sde Boqer	321	De Westelijke	
Ben-Gurion College	325	Jordaanoever	354
De bron En Avdat	325	Bethlehem	354
Avdat	325	Het graf van Rachel	354
Het opgravingsgebied	328	De schaapherdersvelden	354
Mizpe Ramon	329	De bron van koning David	354
Het bezoekerscentrum	329	De Geboortekerk en de	
Bio Ramon	330	Geboortegrot	355
Maktesh Ramon	331	De vijvers van Salomo	361
De carpentry	332	Herodion	362
Nahal Negarot	332	Mar Saba	363
De ammonietenmuur		Hebron	364
Shen Ramon	332	De Haram el-Sultan	
Georganiseerde tochten		moskee	365
door Maktesh Ramon	332	De eik van Abraham	365
		El Azariya (Bethanië)	365
Eilat	333	Jericho	366
Inleiding	333	Wadi Kelt	369
Rondom de lagune en in		Het St.-George klooster	369
de stad	336	Nabloes	369
North Beach	338	Sebastiya	370
Southern Beach	341		
Coral Beach	341	Woordenlijst Hebreeuws	372
Coral Beach Nature Reserve	341		
Het onderwaterobservatorium		Register	378
van Coral World (Marine Park)	343		

OPGENOMEN KAARTEN

Israël, algemeen	12	Naharia	240
Israël, fysisch	14	Montfort	242
Israël, klimaatzones	23	Beneden-Galilea, overzichtskaart	245
Verzamelkaart historische achtergronden (1)	33	Nazareth	247
Verzamelkaart historische achtergronden (2)	34	De berg Tabor	252
Israël nu	55	Megiddo	254
Nationale parken, overzichtskaart	71	Bet Shean	257
Jeugdherbergen en kampeerterrinen	88	Tiberias	262
'Field'-scholen in Israël	90	Het Meer van Galilea	263
Jeruzalem, stadsplattegrond	119	Belvoir	275
De Oude Stad tijdens het Romeins imperium	125	Safed	277
De Oude Stad thans	127	Boven-Galilea, overzichtskaart	281
De Tempelberg	133	Golan hoogvlakte, overzichtskaart	285
De Via Dolorosa	143	De Dode Zee, overzichtskaart	290
Omgeving van Jeruzalem	171	Arad en omgeving	293
Tel Aviv, overzichtskaart	177	Tel Arad	294
Jaffa	186	Massada	301
De zuidelijke kustvlakte, overzichtskaart	191	En Gedi	307
Lod	192	De Negevwoestijn, overzichtskaart	315
Rehovot	194	Beersheva	316
Ashkelon	197	Omgeving Dimona	319
De noordelijke kustvlakte, overzichtskaart	202	Mamshit	320
Netanya	204	Kibboets Sde Boqer en En Avdat Nationale Park	323
Caesarea	208	Avdat, plattegrond van de ruïne	327
Maagan Mikhael	212	Mizpe Ramon	329
Zichron Yaacov (Rothschild-tuinen)	215	Eilat	334
Atlit	221	Vogels bespieden in Eilat	339
Haifa	227	Omgeving van Eilat	348
De Duitse kolonie in Haifa	229	De westelijke Jordaanoever, overzichtskaart	357
Bet Shearim	233	Bethlehem	359
Akko	235	Herodion	362
Akko, citadel	237	Hebron	364
		Jericho	366
		Nabloes	370
		Sebastiya	371

ACHTERGRONDEN

LANDSCHAP

Israël ligt in het uiterste westen van Azië, op de natuurlijke landbrug tussen dit continent en Afrika. Vanaf de oudste tijden vormde het een doorgangsgedebied voor handelskaravanen die hun thuisbasis hadden in Egypte, Zuid-Arabië, Foenicië, Syrië, Transjordanië en Mesopotamië, het huidige Irak. In het westen grenst het land aan de Middellandse Zee, in het noorden aan Libanon, in het oosten aan Jordanië en Syrië en in het zuidwesten aan Egypte. In het uiterste zuiden ligt de Rode Zee.

Het grondgebied van Israël (zonder de autonome en bezette Palestijnse gebieden) bedraagt circa 21.000 vierkante kilometer, dat wil zeggen dat Israël in oppervlakte ongeveer twee derde van Nederland is. De kustlijn langs de Middellandse Zee is ongeveer 230 km lang; het land heeft een totale lengte van 412 km en een grootste breedte van 130 km.

Landschappelijk zijn in Israël vier gebieden te onderscheiden: de kustvlakte in het westen, het westelijk bergland in Centraal-Israël, de Jordaanlenk in het oosten en de Negevwoestijn in het zuiden.

De kustvlakte in het westen

De kustvlakte in het westen heeft een lengte van ongeveer 200 km en een breedte van ongeveer 20 km. Duinen beschermen dit gebied tegen het aanstormende water van de Middellandse Zee. In deze vruchtbare strook leven de meeste inwoners van Israël. Het gebied bestaat uit een lange keten van kleine en grote steden, landbouwnederzettingen

en badplaatsen. Zo'n 80% van alle agrarische en industriële activiteit vindt hier plaats. De bekende jaffasinaasappelen en de bijna net zo befaamde avocado's komen uit deze streek. Zij groeien op zogenaamde chamrabodems: rode vruchtbare bodems die zijn opgebouwd uit een mengsel van kalksteen (uit de bergen) en zand (uit de zee).

De kustvlakte wordt in het noorden onderbroken door een uitloper van het Carmelgebergte. Ten noorden hiervan ligt op de smalle Zewoeloenvlakte het stedelijk gebied Akko-Haifa. Rondom deze steden is veel zware industrie gevestigd. Hier kunt u ook belangrijke havens, badplaatsen en historische steden vinden, zoals Akko.

Ten zuiden van de Zewoeloenvlakte ligt de Sjaronvlakte, een gebied waar citrusvruchten verbouwd worden. De volgende stedelijke agglomeratie, met als belangrijkste stad Tel Aviv, huisvest bijna een derde van de totale bevolking. Tel Aviv is een moderne stad waaromheen een aantal satelliet- en forensensteden liggen.

Verder zuidwaarts ligt de Sjefelavlake (Plesjetvlakte) met als belangrijkste steden Ashdod en Ashkelon. De mensen in dit gebied leven van industrie, havendienst en toerisme. Tussen de Sjefelavlake en de bergen van Judea (deel van het westelijk bergland) zijn een aantal kleinere steden ontstaan, zoals Ramla, Gedera, Rishon, Lezion, Nes Ziona en Rehovot. Deze steden functioneren als lokale marktplaatsen en als industriële centra.

In het uiterste zuiden van de kustvlakte ligt de Gazastrook. De Gazastrook is

het 47 km lange en 8 km brede gebied, genoemd naar de stad Gaza, dat Israël sinds 1967 bezet hield. In 1994 kreeg het gebied beperkt zelfbestuur. De Gazastrook wordt voornamelijk door Palestijnen bewoond en is dichtbevolkt, zeer verstedelijkt en intensief bebouwd. Er zijn verhoudingsgewijs veel agrarische dorpen, particuliere boerderijen en citrusboomgaarden. Sinds de Gaza-oorlog die eind 2008 en begin 2009 werd gevoerd ligt een belangrijk deel van de infrastructuur van de Gazastrook in puin.

Een aantal rivieren, zoals de Yarkon, Naaman, Kisjon, Taninim (krokodilrivier), Alexander en Gaaton, doorsnijden de kustvlakte. Zij ontspringen alle in het westelijk bergland en monden uit in de Middellandse Zee.

Het westelijk bergland

Het westelijk bergland is van noord naar zuid ongeveer 320 km lang. Het gebergte wordt het westelijk bergland genoemd, omdat deze bergrug zich ten westen van de Jordaansele uitstrekt. Het oostelijk bergland ligt ten oosten van de Jordaansele in Jordanië. In het noorden van Israël bestaan de bergen voornamelijk uit zachte kalksteen, dolomiet en vulkanisch basalt; in het zuiden veranderen ze in massieve granietpieken, rotsformaties van zandsteen en woestijn. Het westelijk bergland is, van noord naar zuid, in verschillende gebieden te verdelen: de bergen van Boven-Galilea en Beneden-Galilea, de vallei van Jizreël, de Carmel, de bergen van Samaria en de bergen van Judea.

De Golanhoogvlakte, waarvan Israël sinds 1967 zo'n 1300 vierkante kilometer bezet houdt, hoort bij het oostelijk bergland en ziet uit over Noord-Israël en het Meer van Galilea. In het noorden ligt het Hermongebirge.

Dit 2814 m hoge gebergte verheft zich boven het steil afgesneden plateau van de Golanhoogvlakte. Het gebergte

heeft een bergklimaat, een kap van sneeuw, zware regenval, sneeuwstormen en skihellingen. Op de Golanhoogvlakte worden voornamelijk appels en tarwe verbouwd. De Golan is van vulkanische oorsprong en kent uitgestrekte basaltgebieden.

Soortgelijke basaltgebieden kunt u ook in de westelijke bergen van Boven-Galilea vinden. Dit gebied is doorsneden met vruchtbare valleien, waar de boeren fruit, katoen en olijven produceren. De olijven worden in oktober en november geoogst. Veel boeren oogsten nog op traditionele wijze: de boeren leggen een deken onder de olijffboom en slaan vervolgens met een stok tegen de stam van de boom. Door het schudden vallen de rijpe olijven van de boom op de deken. De grotere boerderijen oogsten de olijven door middel van schudmachines. Veel van de geoogste olijven gaan daarna naar de olijfpersen waar men er olijfolie van maakt.

In kunstmatig aangelegde vijvers, die gevoed worden door heldere bronnen, worden karpers gekweekt. De bergen van Boven-Galilea bereiken bij de berg Meron een hoogte van 1208 m.

Half zo hoog zijn de bergen van Beneden-Galilea. Op de heuvels en de verweerde vulkanische bodems worden bananen, druiven, meloenen, tarwe, bieten, aardnoten en katoen verbouwd. Tussen de golvende heuvels van Beneden-Galilea ligt de stad Nazareth.

Ten zuiden van Beneden-Galilea ligt de ca. 50 km lange Jizreëlvallei (Vlakte van Esdraelon), die een oppervlakte van 365 vierkante kilometer beslaat. Deze vallei is gevormd door de rivier de Kisjon en scheidt Galilea van Carmel en Samaria. Gevoed door de rivier de Kisjon en natuurlijke bronnen kon deze vallei uitgroeien tot het belangrijkste graangebied van Israël. De volgende keten in zuidelijke richting is de Carmel, met als hoogste punt

de 546 m hoge Rom Carmel. Op de bodem van kalksteen en dolomiet groeit een weelderige vegetatie van dennenbossen. Het gebied is dermate uniek dat het beschermd is met de status van nationaal park. Sinds de uitroeping van de staat Israël is het met bomen bedekte gebied in geheel Israël verzeestienvoudigd. Ruim 5,5% van het land bestaat thans uit bossen. De aangelegde wouden zijn van grote betekenis voor het tegengaan van versnelde erosie en het verbeteren van het milieu. Op zich is erosie een natuurlijk proces dat thuishoort in een gebergte. Door verwerking en erosie slijten de gesteenten onder invloed van de elementen. Regenwater dat over een gesteente of de bodem stroomt spoelt zeer geleidelijk stukjes steen en bodem los en voert deze onder invloed van de zwaartekracht met zich mee de berghelling af. Geen berg of bodem is hier tegen bestand.

Bij een normale erosie is er bijna een evenwicht tussen de hoeveelheid afgevoerd bodemmateriaal en de vorming van nieuwe bodem. Per saldo verdwijnt er slechts weinig bodemmateriaal. Als de verwijdering van de bodem veel sneller gaat dan de vorming van nieuwe bodem spreken we van versnelde erosie. De belangrijkste oorzaak van versnelde erosie is de cultivering van de grond. Uit onderzoek is gebleken dat er in een natuurlijk bos sprake is van een normale erosie, er verdwijnt dus slechts weinig bodemmateriaal. De wortels van de bodem houden de grond vast en de bosgrond bewaart het regenwater als een spons. Zijn er geen bomen, maar bestaat de begroeiing uit struikgewas dan verdwijnt er tienmaal zoveel bodemmateriaal door erosie. Als we deze vergelijking met een natuurlijk bos doortrekken, dan worden de cijfers steeds schrikbarend. Van een weide verdwijnt honderdmaal en van een akker duizendmaal zoveel

bodemmateriaal door erosie. Met andere woorden: als men van een bos een akker maakt, dan wordt het effect van erosie duizendmaal versterkt. Op veel geërodeerde gronden groeien alleen nog maar olijfbomen, op andere gronden is al het bodemmateriaal verdwenen en is een kale rotsbodem het enige wat rest.

Helaas worden de aangelegde bossen in toenemende mate een mikpunt van het politieke conflict tussen Israëliërs en Palestijnen. Veel bossen vallen ten prooi aan politieke acties, die vorm krijgen door het in brand steken van wouden en landerijen. In de afgelopen twintig jaar zijn reeds een miljoen bomen door brandstichting vernietigd. Het duurt minimaal dertig jaar, voordat een bos dat verkoold is, weer enigermate in oude glorie is hersteld. De schade aan het milieu is enorm.

Ten zuiden van de Carmel ligt het heuvelland van Samaria en Judea, dat gemiddeld 600 tot 750 m hoog is. In het grootste deel van dit heuvelland wonen Palestijnse boeren die olijven, groente, fruit en tabak verbouwen. Voorts hoeden zij schapen en geiten. Sinds 1967 worden grote delen van Samaria en Judea door Israël militair gecontroleerd. De bergen van Samaria reiken tot 960 m boven de zeespiegel. De belangrijkste marktplaats in de regio is de stad Nabloes. Deze functie wordt in het bergland van Judea vervuld door de stad Hebron, bekend om zijn wijngaarden. In Judea liggen veel christelijke dorpen met als uniek midelpunt Bethlehem, de geboorteplaats van Jezus.

Ook de stad Jeruzalem heeft zich genesteld op een aantal toppen in de heuvels van Judea. Meer oostwaarts verandert dit heuvelland in een woestijnachtig gebied (Judean Wilderness) dat langzaam afloopt richting Dode Zee, dat deel uitmaakt van de Jordaan-slenk.

De Hulavallei is de meest noordelijk gelegen vallei en ligt tussen de bergen van Boven-Galilea en de Golanhoogvlakte

De Jordaanslenk

De Jordaanslenk is op zijn beurt een onderdeel van de Grote Syrisch-Afrikaanse Slenk (Riftvallei), een breukzone die zich van Noord-Syrië tot ver naar het zuiden in Mozambique uitstrekt. Deze breukzone is ontstaan door de scheuring van het continent. Magma uit het binnenste van de aarde drukte de bovenliggende aardkorst deels omhoog en uit elkaar. Door de zijwaartse druk plooiden de gebieden ten westen en ten oosten van de breuk en ontstonden onder andere het westelijk en het oostelijk bergland. De breuk ontstond uiteraard niet op een enkele dag, maar is het gevolg van een periode van miljoenen jaren waarin druk- en trekkrachten het gebied uit elkaar duwden en trokken. Tijdens aardbevingen zakke het tussenliggende gebied steeds een stukje omlaag, variërend van 1 cm tot 15 m per aardbeving, een proces dat nog steeds in gang is. Aardbevingen worden tot op de dag van vandaag in de Jordaan-

slenk gevoeld. In dit gebied liggen, van noord naar zuid, de Hulavallei, het Meer van Galilea, de Jordaanvallei, de Dode Zee, de Arawavallei en de Golf van Eilat.

De Hula (Choelehlakte) is de meest noordelijk gelegen vallei. Het gebied, gelegen tussen de bergen van Boven-Galilea en de Golanhoogvlakte, was door verwaarlozing (slechte afwatering) in een moeraslandschap veranderd. Nadat het moerasmeer in 1958 was drooggelegd ontwikkelde er zich een vruchtbare bodem waarop fruitboomgaarden, katoenvelden en visvijvers werden aangelegd. De Hulavallei telt een 15-tal nederzettingen die producten verbouwen als rijst, katoen, pinda's, suikerriet en bananen. Een gedeelte van het voormalige moerasmeer bestaat nog als natuureservaat. Zuidelijk van de Hulavallei ligt het 212 m onder de zeespiegel gelegen Meer van Galilea (Kinneret, Genessarat, Tiberias), eveneens gesitueerd tussen Galilea en de Golanhoogvlakte. De

belangrijkste stad aan de oever van het 21 km lange en 13 km brede meer is Tiberias. De warmwaterbronnen van Tiberias zijn bekend om hun genezende kracht. In het voormalige vulkanische gebied is de ondergrond nog gloeiend heet, het grondwater wordt dus erg warm. Het warme water bevat grote hoeveelheden opgeloste stoffen, waaronder mineralen (bodempzouten). Veel van deze mineralen zijn gezond voor de menselijke huid, andere hebben een geneeskrachtige werking.

In de nederzettingen rondom het meer leeft men van de verbouw van dadels, bananen, mango's en druiven en natuurlijk van de visserij. Veel van deze dorpjes herinneren aan het optreden van Jezus van Nazareth. Dankzij het aangename subtropische klimaat is het meer zeer in trek bij toeristen. Het is echter niet alleen een van de mooi-

ste en interessantste plekje van Israël, het is ook de voornaamste zoetwaterleverancier van het land. Vanuit het Meer van Galilea wordt het land voorzien van drink- en irrigatiewater door middel van het Nationale Water Transport Systeem, dat in 1964 werd voltooid. Vijf krachtige stations pompen dagelijks ca. 1 miljoen kubieke meter water over een afstand van 130 km door reusachtige pijpen (diameter 2,74 meter), kanalen, tunnels en reservoirs tot in het verre zuiden. Aldaar maakt de bevloeiing de ontginning mogelijk van grote gebieden in de Negevwoestijn. Daarnaast wordt water onttrokken aan twee waterhoudende lagen onder de westelijke Jordanoever.

Israël gebruikt 17% van zijn energiebronnen om het water door het hele land te pompen. Het watergebruik in Israël stijgt nog steeds met alle pro-

Bijzondere zoutformaties in de Dode Zee

blemen van dien. Momenteel gebruikt het land zijn waterreserves zo snel dat er per jaar 15% meer opgesoupeerd wordt dan er aangevuld kan worden. Een oplossing voor dit probleem is nog niet voorhanden; vooral omdat afspraken met Jordanië, Syrië en Libanon over het water van de rivieren de Jarmoek, de Hasbani, de Jordaan en de Litani in de huidige politieke situatie moeilijk of niet te maken zijn. Water is dan ook een cruciaal vraagstuk aan de onderhandelingstafel tijdens het vredesoverleg tussen de betrokken landen. Wellicht dat het onderzoek naar fossiele grondwatervoorraden onder de Jordaanlenk op den duur een oplossing dichterbij brengt.

Het Meer van Galilea wordt doorstroomd door de rivier de Jordaan. De Jordaan is de grootste rivier van Israël. Drie van zijn bronnen, de Banias, Dan

en Hasbani (Libanon), ontspringen op de hellingen van de berg Hermon. De rivier is 252 km lang en stroomt van een hoogte van 700 m naar het laagste punt der aarde, de Dode Zee, 400 m beneden de zeespiegel. Ten zuiden van het Meer van Galilea is de Jordaanvallei groen van de dadelpalmen, de uitgestrekte bananenplantages en velden met groenten. Naarmate de rivier echter de Dode Zee nadert wordt de vallei dor en kaal, incidenteel afgewisseld met groene geïrrigeerde velden.

De Dode Zee heeft een oppervlakte van 1200 vierkante kilometer, waarvan 490 vierkante kilometer in Israël liggen. Het is het diepste punt op de aardbodem, met als gevolg dat het instromende water van de Jordaan nergens naar toe kan. Dankzij het droge en hete klimaat verdampt het water in het meer, met als resultaat dat het water in de lucht

verdwijnt en de zoutige sedimenten blijven liggen (zoet rivierwater bevat altijd zoute bestanddelen!). Kenmerkend voor een dergelijk zoutmeer is dat er een evenwicht bestaat tussen de hoeveelheid instromend water en de hoeveelheid instromend water en de hoeveelheid instromend water en de hoeveelheid instromend water en de hoeveelheid instromend water. Als er via de Jordaan (na een langdurige regenperiode) extra veel water de Dode Zee instroomt, dan stijgt de waterspiegel en wordt het wateroppervlak vergroot, met als gevolg dat meer water kan verdampen en er dus een nieuw evenwicht ontstaat. Momenteel daalt de waterspiegel omdat veel water van de rivier de Jordaan gebruikt wordt voor irrigatie. De hoeveelheid instromend water neemt dus af, met als gevolg dat de Dode Zee op zoek is naar een nieuw evenwicht. Er bestaat een plan om via kanalen en pijpleidingen water van de Middellandse Zee aan te voeren om na verloop van jaren het niveau van de Dode Zee geleidelijk weer te verhogen. Uitdroging kan dan voorkomen worden. Door het hoogteverschil kan het aangevoerde water bovendien turbines en dynamo's aandrijven die elektriciteit opleveren.

De dichtheid van de zoutconcentratie is zo hoog, 275 gram zout per liter water, dat de mens er blijft drijven op het water. (Ter vergelijking: zeewater bevat doorgaans 35 gram zout per liter water.) Vissen kunnen er niet leven. Het water van de Dode Zee is echter rijk aan mineralen en ook hier kunt u gelijksoortige warmwaterbronnen vinden als aan de oever van het Meer van Galilea. Het mineraalrijke water van de Dode Zee heeft vooral een heilzame invloed op artritis en huidziekten.

Aan de zuidelijke oever van de Dode Zee, vlak bij Sodom waar volgens bijbelverhalen God de vrouw van Lot veranderde in een zoutpilaar, ligt de grootste zoutwinning ter wereld, de Dead Sea Works. De naam zoutwinning is misleidend omdat u zou kunnen denken dat hier alleen zout gewonnen

wordt. Zout was eeuwen geleden zo kostbaar als goud. Voor een paar koningen in de middeleeuwen zes tot zeven slaven kopen. Er werden machtige koninkrijken mee opgericht en om zout werden hevige oorlogen gevoerd.

Tegenwoordig is het aanbod van zout op de wereldmarkt groot en dus produceren de Dode Zee Werken 'slechts' 50.000 ton tafelsout (NaCl) per jaar. Veel belangrijker is de winning van kalimestoffen. Per jaar produceert de fabriek 2.100.000 ton kunstmest, voor 97,5% bestaande uit kaliumchloride (KCl). Hiervoor moet zo'n 500 miljoen liter water gefilterd worden. Zoals u bij de fabriek kunt zien vindt een deel van dit proces in de Dode Zee plaats. Over een oppervlakte van 80 vierkante kilometer heeft men verschillende kommen aangelegd waarin het water wordt gefilterd. Met gebruikmaking van zonne-energie pompt men het water van de ene kom in de andere. Het gehele proces duurt 8 maanden. Voorts produceert men uit magnesiumbromide (MgBr) per jaar 150.000 ton bromide ten behoeve van geneesmiddelen, insecticiden en de fotografische industrie. Een ander belangrijk product is magnesiumchloride (MgCl₂). De jaarlijkse productie van 10.000 ton wordt onder andere gebruikt voor het recycleren van rioolwater.

De Aravavallei verbindt de Dode Zee met de Rode Zee. Het is een woestijnachtig gebied met een gemiddelde neerslag van minder dan 25 mm, dat deel uitmaakt van de Jordaanvallei. Verstrooid in deze laagvlakte liggen een aantal nieuwe nederzettingen waar tijdens de winter voornamelijk primeurgroenten worden verbouwd ten behoeve van de export.

Overal langs de voeten van de steile en hoekige wanden die de Jordaanvallei flankeren liggen zand en gravel in de vorm van waaiers. Deze zogenoemde alluviale waaiers liggen bij mondingen van kloven en ravijnen en zijn daar

tijdens hevige regenbuien neergelegd door bergstromen.

Door het hoge verdampingspercentage in de woestijn staan de meeste rivieren het grootste deel van het jaar droog. Deze rivierbeddingen heten wadi's en veranderen slechts tijdens machtige tropische regenbuien (die vooral in de winter ontstaan) in ontembare rivieren. In dergelijke wadi's moet je nimmer kamperen, ook al is de hemel wolkeloos! Een tropische regenbui op een afstand van 200 km kan een wadi plotseling vullen en zal vervolgens het water over grote afstanden razendsnel afvoeren. Menigeen is tijdens het slapen door modderige waterstromen onaangenaam verast. Dergelijke wadi's kom je ook in de nabijgelegen Negevwoestijn tegen. De Aravavallei is in wezen een onderdeel van deze woestijn.

De Negevwoestijn

De Negevwoestijn omvat twee derde van het gebied van het Israël van voor 1967 en is geografisch gezien een verlenging van de Sinaïwoestijn. Slechts 6% van de bevolking woont er, onder wie veel pioniers in ontginningsprojecten. Het noordelijk deel van de Negev wordt gekenmerkt door lage heuvels van zandsteen, steppen en lössvlakten. Centraal in dit gebied ligt de stad Beersheva, de belangrijkste marktstad. Ook in de Negevwoestijn wordt veel bos aangeplant. Als men dit niet zou doen, is de vrees gerechtvaardigd, dat de steppevorming van de noordelijke Negev oprukt naar Tel Aviv en Jeruzalem. Op de lössvlakten rondom Beersheva maakt men gebruik van het spaarzame regenwater om de gronden te bevloeien en daarmee vruchtbaar te maken. Zodoende is rond de stad een gordel van groen aangelegd door gebruik te maken van dijkes, greppels en op strategische punten aangelegde terrassen. In het algemeen zakt in woestijnachtige gebieden minder dan

50% van het regenwater in de grond, terwijl de rest via wadi's wegstroomt. Opvang van water in reservoirs is derhalve een belangrijk onderdeel van de bosbouw geworden. Vermindering van erosie door de aanwezigheid van bomen heeft al tot het behoud van honderden hectaren agrarische grond geleid.

In het centrale deel van de Negev zijn de bergen hoger en is het klimaat droger. Hoge, hoekige bergen, erosie-keteldalen (diepe, rondom ingesloten, ketelvormige dalen) en hoogvlakten bepalen het beeld in dit gebied. De enige nederzetting in dit gebied is Mizpe Ramon. In de groeven in de omgeving wordt gips, zilversand (glaszand) en fijne klei gewonnen. Andere mineralen die in commercieel exploiteerbare hoeveelheden in de Negev voorkomen zijn: fosfaten, zwavel, aardgas, aardpek en verschillende gesteenten die geschikt zijn voor bouwwerkzaamheden. Op de Rotemvlakte is de eerste energiecentrale ter wereld gebouwd, die op verbranding van oliehoudende leisteen draait. Israël bezit grote voorraden oliehoudende leisteenlagen.

In het zuiden van de Negev, in het Eilatgebergte, liggen de kopermijnen van Timna, waaruit koning Salomo ongeveer drieduizend jaar geleden reeds koper haalde. Het Eilatgebergte vormt de zuidpunt van de Negevwoestijn. Scherpe, hoekige en verweerde toppen van grijs en rood graniet onderbroken door droge ravijnen en steile rotsen, opgebouwd uit lagen zandsteen, bepalen het beeld in dit deel van de Negev. In tegenstelling tot wat veel mensen denken bestaat een woestijn voor een derde deel uit vast gesteente, voor een derde deel uit grind en voor een derde deel uit zand. Slechts 0,01% bestaat uit het echte fijnkorrelige fraaie zand waar velen een woestijn mee identificeren. Op de uiterste zuidpunt van de Negevwoestijn ligt de havenplaats Eilat,

gelegen aan de oevers van de Golf van Akaba (Golf van Eilat). Deze zee-engte staat in rechtstreekse verbinding met de Rode Zee. Via deze haven vinden veel stukgoederen en grondstoffen, zoals olie, hun weg naar de steden in

Israël. De warme winters, de kleurrijke koraalriffen, de aangename temperatuur van het zeewater en de zandstranden, hebben van Eilat een bekende badplaats gemaakt.

KLIMAAT

Het klimaat in Israël is gevarieerd en wordt bepaald door de ligging en de hoogte van de streek. Het noordoosten heeft een ander klimaat dan het zuiden, de kuststreken hebben een ander klimaat dan het bergland en de temperaturen verschillen natuurlijk ook sterk tussen de woestijngebieden en de beboste heuvels van Carmel. Toch kent bijna het gehele land twee seizoenen, namelijk een koele en regenachtige winter en een hete en droge zomer. De lente en herfst duren kort.

In zijn algemeenheid kunnen we stellen dat de kustvlakte en het noorden een Middellandse-Zee-klimaat of half-droog steppeklimaat heeft; zuid- en oostwaarts hiervan ligt een overgangszone tussen steppe- en woestijnklimaat. Het midden en zuidelijk deel van de Jordaanlenk en de Negevwoestijn

worden gekenmerkt door een droog, subtropisch klimaat of woestijnklimaat.

Het klimaatsysteem van Köppen deelt Israël als volgt in:

De kustvlakte en het noorden heeft een Csa-klimaat, dat wil zeggen een Middellandse-Zee-klimaat met een droge zomer (de natste wintermaand heeft driemaal zoveel neerslag als de droogste zomermaand) en met ten minste een zomermaand die gemiddeld warmer is dan 22° C.

De eerdergenoemde overgangszone heeft een BSh-klimaat, dat wil zeggen een droog en heet steppeklimaat. Het midden en zuidelijk deel van de Jordaanlenk en de Negevwoestijn hebben een BWh-klimaat, dat wil zeggen een droog en heet woestijnklimaat.

PLANTEN EN DE DIERENWERELD

Flora

Het land Israël bezit niet minder dan 2250 verschillende plantensoorten. In het vroege voorjaar bloeien in de Negevwoestijn leeuwentanden, paardenbloemen, witte brem, rode Negev-tulpen en irissen. Voorts herbergen de droge gebieden vele cactussoorten, waaronder de sabra die zoete vruchten voortbrengt en die haar naam geeft aan de in Israël geboren Israëliërs. In de Jordaanvallei groeien zo'n veertig verschillende tropische plantensoorten en een overvloed aan bies, riet en wilgen onttrekt op sommige plaatsen

de rivieroever aan het oog. Elders bloeien hyacinten, narcissen, lelies, anemonen en cyclamen. De meeste in het wild groeiende bloemen hebben een beschermde status: men wordt verzocht ze niet te plukken.

In Israël groeien, mede dankzij de vele aangelegde wouden, allerlei soorten bomen zoals de olijfboom, de eik, de den, de agave, de eucalyptus, de esdoorn, de tamarisk, het harige peperboompje (dafne), de acacia, de (wilde) vijgenboom, de moerbeiboom, de dadelpalm, de granaatappelboom,